

มาตุบาท: เครื่องรางจากความเชื่อก่อนเผาศพในคติคนไทย

Matubat (Footprint of Mother):

Amulets from Beliefs before Cremation in Thai Buddhists

มัลลิกา ภูมะธน | Mallika Phumathon¹

ดิเรก ด้วงลอย | Direk Duangloy²

พระปลัดระพิน พุทธิสารโ | Phrapalad Raphin Buddhisarō

บทคัดย่อ

บทความวิชานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องเครื่องรางของขลังกับบริบทของความตาย และก่อนการเผาศพในสังคมไทย อันเป็นคติความเชื่อที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ใช้การศึกษาจาก การสัมภาษณ์ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเรียบเรียงเป็นบทความทางวิชาการ ผลการศึกษาพบว่า เครื่องรางของขลังเป็นวัฒนธรรมความเชื่อ ที่เนื่องด้วยความเชื่อของเฉพาะกลุ่มคนของแต่ละพื้นที่ แต่ละ จังหวัด ตามธรรมเนียมประเพณีวิถีของแต่ละพื้นที่ โดยมีเป้าหมายเพื่อการระงับผู้ตาย “นุสดี” หรือนำองค์ คุณของผู้ตายมาเป็นเครื่องปกป้อง รักษา มีนัยยะแฝงเพื่อการช่วยเหลือบรรเทา ที่จะพึงเกิดขึ้นตามแต่ สถานการณ์นั้นๆ ความตายเป็นวิถีธรรมชาติในทุกสังคม แต่ความตายได้ผลิตสร้าง ความเชื่อที่ว่าด้วย “เครื่องราง” ตามคติความเชื่อต่อความตาย ดังปรากฏมีการนำส่วนของร่างกายทั้งก่อนและหลังเผา เช่น ฟัน กระดูก จากความตายมาเป็นเครื่องระลึก หรือสิ่งใช้ของผู้ตาย ดังกรณีการนำชายจิวรของเกจ ผ้าถุงของแม่ ผ้าขาวม้าของพ่อ หรือเครื่องใช้ที่ผู้ตายเคยใช้ มาเป็นเครื่องราง เพื่อเป็นการเสริมความเชื่อและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ระลึกถึง ตามที่ปรากฏเป็นความเชื่อต่อเครื่องรางในสังคมไทย

คำสำคัญ: ยันต์มาตุบาท, เครื่องรางของขลัง, เครื่องรางก่อนการเผาศพ

Abstract

The purpose of this article is to study the concept of amulets in the context of death and before cremation in Thai society which is a belief that has been with the Thai society for a long time. The method of Interviews and studying related document and research were used for data collection and compiled into academic article. Results indicated that amulets are a culture of beliefs due to the beliefs of specific groups of people in each area and each province according to the customs and traditions of each locality. The goal of referring to the dead is "Nutsadti" or using the value of dead body to be a protection, preservation with a hidden implication for relief that should occur according to the situation. Death is a natural way in every society, but death has produced the belief that "amulet" according to belief in death. As it appears, the body parts before and after incineration was collected such as teeth and bones from the dead that are used as a memorial or the use of the deceased. There are some objects that the deceased used has been brought to be amulets such as

¹ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

² บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

bringing the robes of the pundits, cloth of mother and father in order to strengthen beliefs and as an anchor for remembrance that it appears to be a belief in amulets in Thai society.

Keywords: Foot Print of Mother, Amulet, the Amulet before the Cremation

1. บทนำ

เมื่อแม่ข้าพเจ้าผู้เขียนเสียชีวิตเมื่อ 26 พฤศจิกายน 2561 และในวันฌาปนกิจศพเผา ได้มีกรรมพิธีเนื่องด้วยคติท้องถิ่นชุมชน มีการนำเอาขมิ้นมาทาที่เท้า และปัมพิมพรอยเท้าของแม่ทั้งสองข้างไว้กับผ้าสีขาว ๆ รวมจำนวนหกผืนเท่าจำนวนลูกของแม่ ก่อนที่จะยกลงจากบ้านเพื่อนำศพไปวัดในวันสุดท้ายก่อนเผา ทำให้ผู้เขียนที่เป็นคนพลัดถิ่นไปเติบโตที่อื่น เป็นนานสองนาน จึงได้มานึกว่าการทำดังกล่าวไว้เพื่ออะไร พร้อมสอบถามเป็นข้อมูล ซึ่งผู้ทำพิธีบอกเก็บไว้เป็นที่ระลึกและสักการะ สำหรับลูก ๆ คล้ายกรณีพระเกจิณาจารย์มรณภาพเสียชีวิต ผู้ศรัทธามีการเก็บขายจิวร ปะคตเอว ฟัน กระดูก สิ่งใช้ ไว้เป็นของที่ระลึก “อนุสติ” สำหรับเคารพนับถือ หรือระลึกถึง หรือบางคนเอาผม หรือสิ่งใช้ของผู้เสียชีวิต หรือผ้าถุงอันเป็นชายผ้า เพื่อทำไว้เป็นเครื่องรางซึ่งคตินี้คงจะเป็นเรื่อง การใช้สิ่งของ เครื่องใช้เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงผู้ตายในฐานะที่ตายไปแล้ว ก็เก็บของที่ระลึกไว้ต่าง หรือแต่เดิมอาจยังไม่มีรูปภาพ ทำให้ไม่มีเครื่องระลึก การเก็บสิ่งใด สิ่งหนึ่งไว้จึงเป็นประหนึ่ง เครื่องระลึกนึกถึงต่อผู้ตายนั่นด้วยเช่นกัน และในการเขียนบทความนี้ เพื่อสะท้อนคิดถึงความตายตามคติทางพุทธและเชิงสังคมว่ามีนัยยะและมุมมองต่อความตายอย่างไร ทั้งเพื่อทวนย้อนต่อท่าทีความตายว่าพุทธศาสนาสอนอย่างไร ? ทั้งต้องการสื่อธรรม ดังคำพระที่ว่า “สรรพสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลง” ดังนั้นความตายจึงเป็นคติอย่างหนึ่งในการสอนคน หรือให้คิดแก่คน ดังที่ในครั้งพุทธกาล นางกิสาคโคตมิ (ส.ส.(ไทย) 15/164/219-กิสาคโคตมิสูตร) เป็นผู้ที่ไม่เคยสูญเสีย ไม่เคยเห็นเห็นคนตาย ไม่รู้จักความตายเมื่อบุตรตาย จึงเข้าใจว่าลูกตัวเองหลับ และในความหลับนั้น ทำให้นางเข้าใจว่าหลับไม่ฟื้น นางจึงต้องไปพบพระพุทธเจ้าเพื่อขอยาทำให้ลูกฟื้น เพราะเขาใจว่านอนหลับไปเฉยๆ จนกระทั่งพระพุทธเจ้าต้องหาวิธีการให้เข้าใจในความตาย จึงได้ให้ไปหาพันธุ์ผู้กาด จากบ้านคนที่ไม่มีคนเคยตายมาทำยา จากบ้านแล้ว บ้านเล่า จนกระทั่งสุดท้าย ทำให้นางได้คิดว่าความตายเป็น “ธรรมชาติ” เป็น “กลไกหนึ่งของชีวิต” จึงไม่สามารถหลีกเลี่ยง หรือไปยังแหล่งใดได้ นางจึงเข้าใจความจริงนี้ ดังนั้นในการเขียนบทความนี้ประสงค์สวดต่อเครื่องรางอันเป็นอนุสติจากแม่ “ยันต์มาตุบาท” ที่จัดทำเพื่อเป็นที่ระลึกสำหรับตัวเองผู้เป็นบุตร ๆ ของแม่พลอย ดวงลอย (พ.ศ.2483-26 พฤศจิกายน 2561) ที่เสียชีวิตด้วยความเจ็บไข้และชราภาพ เป็นการสะท้อนให้เกิดความรู้ และความเชื่อต่อเครื่องรางที่มีอยู่ในสังคมไทย ทั้งเพื่อเข้าใจต่อมุมมองความตายและแสดงออกได้อย่างถูกต้องเหมาะสมต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น ๆ

2. คิดว่าด้วยความตายตามแนวพุทธศาสนา

ในข้อเท็จจริงพระพุทธศาสนาจะพูดถึงคติที่ว่าใด ๆ ในโลกล้วนเปลี่ยนแปลงหรือกฎแห่งความเป็นอนิจจัง พุทธศาสนาเชื่อว่า ชีวิตมีอยู่ เป็นอยู่ เพราะมีปัจจัยต่างๆ มาประกอบกันอย่างเหมาะสม และปัจจัยสำคัญก็คือ ขันธ์ 5 ดังที่ได้แสดงมาแล้ว ตามความเชื่อนี้ ความตายก็เป็นอะไรอื่นไปไม่ได้นอกจากคือความสิ้นไปแห่งปัจจัยเหล่านั้น หรือมิฉะนั้นก็เป็นการประกอบส่วนที่ผิดเพี้ยนไป อันเกิดจากความไม่เที่ยงและความไม่มีตัวตน ของปัจจัยเหล่านั้น นี่เป็นหลักกว้างๆ ที่อิงอยู่กับหลักธรรมเรื่อง ไตรลักษณ์ และหลักธรรมเรื่อง *ปฏิจจสมุปบาท* หรือ *อิทัปปัจจยตา* ที่ว่าด้วยความเป็นเหตุเป็นผลแบบ อิงอาศัยกันของสิ่งทั้งหลาย ทำนองว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงดับไป

ในทางพระพุทธศาสนามีแนวคิดความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา แม้ในขณะที่ชีวิตยังมีอยู่ ความเปลี่ยนแปลงนี้ คือกระบวนการที่ทั้งความเกิดและความดับ เกิดต่อเนื่องสลับกันไป มองในแง่นี้ ในชีวิตก็มี ทั้งการเกิดการดับอยู่ตลอดเวลา การเกิดและการดับ ในลักษณะเช่นนี้ไม่ได้ทำให้ชีวิตหมดไป คือ ไม่ตาย ในความหมายที่เข้าใจกันทั่วไป แต่ก็แน่นอนว่าย่อมทำให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปได้ทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม ดังจะเห็นได้จากการที่หน้าตาและร่างกายของเราเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ถ้าถือว่าเป็นการตาย นี่ก็คือการตาย จากสภาวะหนึ่งแล้วไปเกิดในอีกสภาวะหนึ่ง เช่น จากเด็กเล็กเป็นวัยรุ่น เป็นผู้ใหญ่ และเป็นคนชรา เป็นต้น ในความตายแบบนี้เหตุปัจจัยแห่งชีวิตไม่ได้หมด และชีวิตก็ได้สิ้นไปจริงๆ เพียงแต่เปลี่ยนแปลงสภาวะไปเท่านั้น แต่ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงชนิดที่ทำให้สิ่งที่เป็เหตุปัจจัยของชีวิตหมดไป ก็ถือว่าเป็นความตาย ตามหลักความเชื่อในพุทธศาสนา ความเปลี่ยนแปลงของเหตุปัจจัยที่ทำให้ชีวิตหมดไป (คือตาย) อาจเกิดได้ในกรณีต่อไปนี้ (พระมหาบุญมี มาลาวิโร, 2547; พระคุณศรี เมธังกูโร, 2544) ซึ่งในคติทางพระพุทธศาสนาจำแนกรูปแบบวิธีการตายไว้ คือ

1. สิ้นอายุขัย (อายุขยมรณะ) คือ ตายเพราะสิ้นอายุ ซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เกิดมา กล่าวคือ ทุกสิ่งตกอยู่ในกฎแห่งการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไป ชีวิตของมนุษย์ที่เกิดมานั้น แม้จะไม่มีโรคภัย หรือเหตุอื่นให้เสียชีวิตไปก่อนวัยอันควร ก็ดำรงอยู่ได้ชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ถ้าจะเปรียบก็คงจะเหมือน ชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ชิ้นหนึ่ง ซึ่งมีอายุการใช้งานจำกัดอยู่ระยะหนึ่ง เมื่อพ้นจากนั้นไป ชิ้นส่วนนั้นก็หมดสภาพ คือไม่สามารถทำหน้าที่ของมันได้ต่อไป ชีวิตของคนเราก็คคล้ายกัน นั่นคือมีอายุขัยที่จำกัด นอกจากนี้ อายุขัยของคนเรายังไม่เท่ากัน และเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยที่สนับสนุนและเอื้ออำนวยหลาย ด้าน เช่นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีด้านการแพทย์ สภาพแวดล้อมในการทำงาน และรูปแบบตลอดจน พฤติกรรมดำรงชีวิต เป็นต้น การตายเพราะสิ้นอายุขัยนั้น อาจเปรียบได้กับตะเกียงที่ไส้หมด แม้น้ำมันจะยัง เหลืออยู่ แต่ก็ไม่สามารถจะให้เปลวไฟที่มีแสงสว่างต่อไปได้

2. สิ้นกรรม (กัมมกขยมรณะ) คือ ตายเพราะสิ้นกรรม กรรมนั้นคือการกระทำซึ่งมีผลสืบเนื่องตามมา (consequences) อาจเป็นกรรมที่ทำในอดีต ซึ่งอาจไกลออกไปจนถึงในอดีตชาติ หรืออาจเป็นกรรมที่ทำในปัจจุบัน เช่น การดูแลอนามัย เป็นต้น และอาจเป็น กุศลกรรมหรืออกุศลกรรม ก็ได้ ขึ้นอยู่กับว่าการกระทำที่ได้ ทำลงไปนั้นเป็นฝ่ายดีหรือไม่ดี กรรมที่ทำไว้นั้นมีหน้าที่ช่วยสนับสนุนรูปและนาม (ชีวิต) ในภพที่เราเกิดมา เมื่อ ผลกรรมสิ้นไป ชีวิตก็สิ้นไป เปรียบเหมือนตะเกียงที่น้ำมันหมด แม้ไส้ตะเกียงจะยังเหลืออยู่ เปลวไฟและแสง สว่างก็หมดไป

ภาพที่ 1 ความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย และวิธีการให้อยู่ในความทรงจำ “อนุสติ” ในภาพคือมารดาของผู้เขียนที่เสียชีวิต “มาตุบาท” รอยเท้าที่ทาด้วยขมิ้นและพิมพิให้เป็นเครื่องราง เป็นเครื่องระลึกนึกถึงและทรงจำ (ภาพ : ผู้เขียน, 2 ธันวาคม 2561)

3. **สิ้นทั้งอายุและกรรม (อุยกัขยมรณะ)** คือ ทั้งอายุขัยและกรรม สิ้นไปในเวลาเดียวกัน การตายในกรณีเช่นนี้ จะเห็นได้เช่น การตายของผู้สูงอายุที่แก่หง่อม รูปร่างและนาม (ร่างกายและจิตใจ) หมดสภาพ อีกทั้งกรรม คือ การกระทำที่จะเป็นแรงสนับสนุนให้รูปร่างและนามทำหน้าที่ของมัน ก็หมดไป เปรียบเหมือนตะเกียงที่ทั้งน้ำมันและไส้หมดไปด้วยกัน

4. **มีเหตุหรือกรรมอย่างอื่นมาตัดรอน (อุปปัจเจกมรณะ)** ทำให้ชีวิตสิ้นไปกะทันหัน ทั้งที่น่าจะอยู่ต่อไปได้ ในกรณีนี้ ทั้งอายุและกรรมยังไม่หมด แต่เกิดเหตุทำให้เสียชีวิตกะทันหัน เช่นการตายด้วยอุบัติเหตุ หรือโรคระบาดเฉียบพลันร้ายแรง ท่านเปรียบเทียบการตายในกรณีเช่นนี้เหมือนกับตะเกียงที่ทั้งน้ำมันและไส้ยังคงมีอยู่ แต่ไฟดับไปเพราะเหตุอื่น เช่น มีลมพัดมาแรง (เหตุภายนอก) จนทำให้เปลวไฟดับไป เป็นต้น จากข้อสรุปที่ยกมา ไม่ว่าจะความตายจะเกิดขึ้นในกรณีใด สิ่งเหมือนกันก็คือ ในทุกเหตุการณ์ ทุกกรณีล้วนมีเหตุปัจจัยเป็นไปตามสภาพ ข้อเท็จจริงนั้น ๆ โดยมีเหตุ ปัจจัย กรรม ผล เป็นส่วนเกี่ยวพัน ส่งผลเป็นความตาย และความตายในทุกกรณีเป็นเรื่องความเปลี่ยนแปลง (อนิจลักษณะ) ตามคติในทางพระพุทธศาสนาที่สะท้อนคิดว่าใด ๆ ในโลกล้วนอนิจจัง “สัพเพ สงฺขารา อนิจจา”

3.คติเรื่องเครื่องรางในสังคมไทย

คติและความเชื่อ เกี่ยวกับศาสนา ผี และการให้ผู้คนให้โทษแบบผี และการให้น้ำหนัและคุณค่าต่อความเชื่อ จึงเกิดขึ้น ทั้งในแง่หลักการอันเป็นจริยธรรมของศาสนา การให้คุณค่า รวมทั้งการลงโทษแบบผี และย่อยเล็กลงไปในเรื่องบูชาตามฐานของความเชื่อในแบบวัตถุมงคลในแบบศาสนา ย่อยลงไปอีกแบบสิ่งปกป้องระลึกถึงแบบผี ในแบบ เครื่องราง ของขลัง ดังที่มีผู้ให้คำนิยามเกี่ยวกับเครื่องรางในงานวิจัยเรื่อง (ทำนอง วงศ พุทธ นงลักษณ์ สูงสุมาลัย และสมศรี ชัยวณิชยา, 2559 : 307-331) เรื่อง “**ความเชื่อร่วมเรื่องเครื่องรางของขลังในเมืองชายแดนไทย-ลาว-กัมพูชา**” ไว้ว่า

“...เครื่องรางของขลัง เป็นคำที่ใช้เรียกอย่างรวมๆถึงวัตถุที่เชื่อกันว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่นบันดาลให้ฝนตกหรือมีโชคลาภ เป็นที่รักแก่คนทั่วไป ตลอดจนแคล้วคลาดอยู่คงต่อสรรพอาวุธและอันตรายทั้งปวง เครื่องรางโดยทั่วไปหมายถึงทั้งวัตถุที่เกิดขึ้นเองซึ่งเชื่อกันว่ามีคุณวิเศษตามธรรมชาติ เช่น เหล็กไหล เพชรหน้าทั่ง แก้วโป่งขาม ฯลฯ และวัตถุที่สร้างขึ้นด้วยพิธีกรรมตามความเชื่อ เช่น ตะกรุด ผาประเจียด แหวนพิรอด ฯลฯ โดยทั่วไปคำว่าเครื่องรางมักไม่ได้หมายรวมถึงวัตถุที่สร้างขึ้นในรูปขององค์พระอย่างหลังนี้จัดเป็นอีกกลุ่มหนึ่งมีคำเรียกเฉพาะว่าพระเครื่อง วัตถุซึ่งมีอำนาจพิเศษตามความเชื่อทั้งสามกลุ่มนี้เรียกรวมๆว่า เครื่องรางของขลัง อย่างไรก็ตามในงานวิจัยนี้จะใช้คำว่าเครื่องรางของขลังและพระเครื่องในฐานะเป็นคำไวพจน์ซึ่งกันและกัน และสามารถใช้แทนกันได้

ในบางบริบทเครื่องรางของขลังเป็นวัตถุธรรมอีกชนิดหนึ่งที่แสดงออกถึง...เครื่องรางในวัฒนธรรมเขมรโบราณที่แพร่กระจายอยู่ทั่วไปในภูมิภาค อาทิ เครื่องรางรูปพระพิฆเนศและพระภควัมบดีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะหลายรูปแบบ พระกริ่งหน้าตักแตง เครื่องรางรูปบุคคลหน้าตาตุ้มที่เรียกว่างั้ง เครื่องรางรูปบุคคลหญิงชายที่เรียกว่าพองัด และแม่เปอ เป็นต้น เครื่องรางเหล่านี้หลายๆประเภทนั้นยังไม่ทราบแน่ชัดว่าสร้างขึ้นในคดีใดกันแน่ การสำรวจข้อมูลในเบื้องต้นพบว่า เครื่องรางโบราณเหล่านี้แม่จะเรียกกันตามรูปแบบทางศิลปะว่าพระเครื่องหรือเครื่องรางเขมร ก็ไม่ใช่พระเครื่อง

หรือเครื่องรางในวัฒนธรรมของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งทั้งเขมรหรือไทยโดยเฉพาะหากแต่เป็นพระเครื่องโบราณในวัฒนธรรมรวมของทั้งไทยลาวและเขมรดั้งนั้นในแง่การกลับไปหาต้นกำเนิดหรือร่องรอยของคติความเชื่อที่อาจยังหลงเหลืออยู่ในพื้นที่ชายแดนประเทศเพื่อนบ้านของเราเช่นในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและกัมพูชา เป็นต้น...”

หรือในงานเรื่อง “ผี พรหมณ์ พุทธ : วัฒนธรรมระดับได้” (สุภาวี ศิรินคราภรณ์ และคณะ ,2557) ได้เสนอแนวคิดไว้ว่า

“...เครื่องราง” หรือ “เครื่องประดับ” เกิดขึ้นพร้อมกับมนุษย์ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ จากการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ เป็นการจัดการกับ “สิ่งที่ไม่รู้” ให้กลายเป็น “สิ่งเหนือธรรมชาติ” ด้วยวัตถุที่มีผลต่อความเชื่อในด้านการปกป้องคุ้มครอง และสร้างระบบที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตอันเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์เพื่อการรักษาเผ่าพันธุ์...”

“...ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ ความเชื่อย่อมเกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน ไม่ว่าจะเป็ชนชาติใด เพียงแต่ความเชื่อเหล่านั้นอาจคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคมของบุคคลนั้น และมนุษย์แต่ละกลุ่มย่อมมีการสืบทอดความเชื่อต่อ ๆ กันมาจนทำให้เกิด วัฒนธรรมความเชื่อ ของกลุ่มชนนั้นๆ...”

ความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์เป็นความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเร้นลับเหนือธรรมชาติหรือความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณต่างๆ (Animism) ความเชื่อเช่นนี้มีอยู่ในสังคมทุกแห่ง เนื่องจากในอดีตมนุษย์มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับธรรมชาติสูงมาก ในขณะที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติน้อยมาก เมื่อได้พบเห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติซึ่งมีความน่ากลัวและน่าประหลาดใจ จึงเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับบางอย่างบันดาลให้เป็นไป เช่นนั้น ดังที่จอร์ จูลลเกศ (2541 : 88-89) ได้กล่าวสรุปไว้ว่า “มนุษย์ในสมัยก่อนมีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ น้อยมากหรือเกือบไม่มีเลยก็ว่าได้ เมื่อประสบเหตุการณ์ธรรมชาติที่แปลกประหลาดและทำให้เกิดต่าง ๆ ขึ้น จึงเต็มไปด้วยความรู้สึกหวาดกลัวต่อธรรมชาติที่ปรากฏนั้น และเกิดความเชื่อขึ้น” ซึ่งสอดคล้องกับที่ประสาท อิศรปริดา (2518 : 2) และคนอื่น ๆ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชาวอีสาน” และสะท้อนผลการศึกษาไว้ว่า “ความเชื่อ น่าจะมีมูลเหตุจูงใจมาจากอิทธิพลของธรรมเนียมที่มีอำนาจเหนือคน เมื่อผนวกกับความไม่รู้จึงทำให้คนต้องไขว่คว้าหาสิ่งยึดเหนี่ยวเพื่อให้เกิดความมั่นใจ อบอุ่น และเป็นที่ยิ่งทางใจ” และ อมรา พงศาพิชญ์ (2533 : 37) ได้ไว้ในทำนองเดียวกันว่า “ในสมัยโบราณเมื่อมนุษย์ประสบกับภัยธรรมชาติไม่สามารถจะต่อสู้ต้านทานได้ ก็นึกเอาว่าเป็นเพราะผีหรือเทวดาซึ่งมีอำนาจอยู่เหนือคนเป็นผู้บันดาล...” รวมทั้งในงานของ ธนู แก้วโอภาส (2542 : 38) ในเรื่อง “ศาสนาลอก” ให้ข้อมูลไว้ว่า

“...ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องรางของขลัง ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องรางของหลังที่เกิดตามธรรมชาติ ทั้งที่เกิดจากสัตว์ เช่น เขี้ยวหมูตัน เขี้ยวเสือกลวง หน้าผากเลื้อ งา ก้างจัด งาก้างจาย เขาแก้งคูดเขาควางคูด และเขาวัวลูกติดเขาควายลูกติด เป็นต้น ที่เกิดจากพืชเช่น ไม้ต้น ไม้ตาคู่ กะลาตาเดียว กะลามหาอูด กาฝากรัก กาฝากยม และเม็ดขุ่นทองแดง เป็นต้น ที่เกิดจากแร่ธาตุ เช่น เหล็กไหล ปลัดขิกหิน และปรอท เป็นต้น และความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องรางของขลังที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่เป็นพรเครื่อง เช่น พระกรุนางตรา พระกรุท่าเรือ พระกรุนาหอม พระเครื่องของพ่อท่านพระครูแก้ว และพระเครื่องของพ่อท่านโบ เป็นต้น และเครื่องรางของขลังอื่น ๆ เช่น ตรีศูรุต ผ้ายันต์ และสายมือ เป็นต้น...”

“...ผลกระทบจากความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องรางของขลัง ได้แก่ ด้านการสร้างขวัญและกำลังใจ เช่น การทำให้เกิดสมาธิ ความมั่นใจ และความกล้าหาญ เป็นต้น ด้านควบคุมความประพฤติ เช่น การรักษาศีล การปฏิบัติพิธีกรรม และการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น ด้านความรู้ทางศาสนา เช่น ความรู้เกี่ยวกับประวัติและหลักคำสอน ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรม และความรู้เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา เป็นต้น ด้านการอนุรักษ์ศิลปวัตถุ เช่น ความรู้ความเข้าใจศิลปวัตถุ การปฏิบัติตามกฎหมาย การให้ การแลกเปลี่ยน การซื้อขาย และการประกวด เป็นต้น ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องรางของขลังของชาวบ้านเหล่านี้ เป็นภาพสะท้อนทางสังคมที่สามารถมองเห็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน ในแง่มุมที่เป็นระบบความเชื่อ ระบบความคิด และสภาพจิตใจของชาวบ้าน...”

“...ความเชื่อในเรื่องเครื่องรางของขลังปรากฏมีอยู่ทั่วไปในสังคมยุคบุพกาล และแอบแฝงเข้ามาอยู่ในความเชื่อและพิธีการของศาสนาที่มีลักษณะก้าวหน้าของศาสนาชั้นสูงในปัจจุบันในรูปของวัตถุบูชา เช่น การเชื่อว่าผ้ายันต์ ตะกรุด มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ดังนั้นความเชื่อในเรื่องเครื่องรางของขลังที่เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับวิญญูณนิยมยังคงมีอิทธิพลอยู่ในความรู้สึกของมนุษย์พอ ๆ กับเรื่องวิญญูณนิยมจนกระทั่งถึงปัจจุบัน...” (ธนู แก้วโอภาส 2542,ศาสนาโลก : 38)

ภาพที่ 2 คิดว่าด้วยความเชื่อเรื่องเครื่องรางในสังคมไทย (ภาพออนไลน์, 12 กันยายน 2562)

รวมไปถึงแนวคิดเรื่องเครื่องรางเป็นคติทางสังคม ในงาน ทำนอง วงศพุท นงลักษณ์ สูงสุมาลย์ และสมศรี ชัยวณิชยา (2559 : 307-331) ในเรื่อง “ความเชื่อร่วมเรื่องเครื่องรางของขลังในเมืองชายแดนไทย-ลาว-กัมพูชา” ที่สะท้อนผลการศึกษาไว้ว่า

“...คนไทย ลาวและกัมพูชา ต่างมีความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับเครื่องรางร่วมกันคือ มีความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องรางประเภทเขี้ยว งา เขา ตลอดจนเครื่องรางที่มาจากสัตว์ชนิดอื่นๆ รวมทั้งเครื่องรางจำพวกวานยาและแรธาตุ เครื่องรางที่เป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ นอกจากนี้ยังมีเครื่องรางเกี่ยวกับความเชื่อท้องถิ่นที่ผสมผสานกับความเชื่อทางศาสนา ในตลาดการค้าเมืองชายแดน เครื่องรางเหล่านี้ดำรงอยู่ในสถานะที่คาบเกี่ยวกันระหว่างความเป็นเครื่องรางและของที่ระลึก ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับวาทกรรมเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดเช่นเดียวกับของที่ระลึกอื่นๆ โดยเฉพาะวาทกรรมเกี่ยวกับความเป็นดินแดนซึ่งยังคงความอุดมสมบูรณ์ของป่าเขาและวิถีแบบดั้งเดิมของลาว และความเป็นผู้เชี่ยวชาญทางไสยศาสตร์ของเขมร ในสวนของเครื่องรางโบราณ 5 ชนิดซึ่งเป็นจุดเน้นของงานวิจัยคือ งั้ง อิ่น เปอ พระกริ่งเขมร และพระปดตา พบว่าเครื่องรางในกลุ่มงั้ง อิ่น เปอ นั้นมีคติดั้งเดิมที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ สวนพระกริ่งและพระปดตาเป็นความเชื่อที่แพร่หลายในวัฒนธรรมพุทธ ผลการศึกษาในประเด็นนี้พบว่า งั้งเป็นรูปแทนของพระคิเว แม่เปอเป็นรูปแทนของพระอุมา ส่วนอื่นก็คือ

เครื่องรางที่แสดงการสวมกอดแสดงความรักใคร่กันระหว่างพระศิเวกับพระอุมา ส่วนพระกริ่งนั้นแม่วาคติดั้งเดิมในการสร้างจะหมายถึงพระโภษะชัยคุรุฯ พระพุทธเจ้าผู้ทรงคุณวิเศษในทางรักษาโรคตามคติมหายาน แต่เมื่อได้แพร่กระจายสู่ถิ่นอื่น ความหมายด้านบุคคลของพระกริ่งก็อาจผันแปรไปตามองค์พระที่นับถือในแต่ละท้องถิ่นและแต่ละยุคสมัย เครื่องหมายคล้ายเลขหนึ่งไทยที่มีปรากฏที่ใต้ฐานพระกริ่งเขมรอาจสืบค้นได้ว่าสื่อถึงความเป้นปฐมกำเนิด ดังนั้นตามคติแต่ดั้งเดิมในดินแดนแถบวัฒนธรรมร่วมไทย ลาว เขมร ความหมายด้านบุคคลของพระกริ่งเขมรโบราณอย่างพระกริ่งหน้าตักกัณฑ์แดงจึงอาจหมายถึงพระพุทธเจ้าองค์ปฐม อย่างไรก็ตามในบางท้องถิ่นโดยเฉพาะที่ปรากฏในยุคปัจจุบันพระกริ่งหน้าตักกัณฑ์แดงก็อาจถูกสร้างให้หมายถึงพระอุปัศตู องค์พระซึ่งเป็นที่รู้จักกันในท้องถิ่นอีสานในนามพระผู้มีอิทธิฤทธิ์ผู้คอยคุ้มครองงานบุญผะเหวดสวนกรรมของพระปดตาอาจสันนิษฐานได้ว่าความเชื่อในคติดั้งเดิมคือพระพินนศหลังถูกแปรให้เป็นเทพผู้ปกปักษ์รักษาพระพุทธศาสนา...

หรือในงานของ วิลักษณ์ ศรีป่าซาง (2558) ในงานศึกษาเรื่อง “คง เข้ม ข่ม ชลิ่ง เครื่องรางลานนา” ซึ่งสะท้อนข้อมูลผลการศึกษาไว้ว่า

“...ตำนานหลายฉบับกล่าวพ้องกันว่า พระนางจามเทวีแห่งเมืองละโว้ ได้ขึ้นมาครองเมืองทริภุชชัย เมื่อราวปี พ.ศ. 1300 ซึ่งแต่เดิมนั้น ดินแดนแถบนี้ เป็นที่อยู่ของชาวละแวกพื้นถิ่น การเสด็จมาในครั้งนั้นได้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาด้วย กาลต่อมาเมื่อพระญามังรายมีชัยเหนือนครทริภุชชัยพระองค์ทรงยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา และสร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 1839 กษัตริย์ในราชวงศ์มังรายของพระองค์ได้ทรงสนับสนุนและอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง ถึงแม้พระพุทธศาสนาจะฝังรากลึกบนแผ่นดินล้านนาแล้วแต่ผู้คนก็ยังยอมรับนับถืออันเป็นความเชื่อเดิม ทั้งพุทธและมีแผ่แผ่นความเชื่อและพิธีกรรมเข้าด้วยกัน ไปด้วยกันได้ เครื่องรางล้านนาเป็นตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นบทบาทการผูกมิตร ระหว่างพุทธ (รู้ต้นรู้เบ็บบาน) กับ ผี หรือไสยศาสตร์ (ผู้ยังหลับหลง) ในอดีต ผู้เคยบวชเรียนในพุทธศาสนาเท่านั้นที่สร้างเครื่องราง แม้แต่ในยุคปัจจุบันก็ยังร่วมแรงกันสร้างเครื่องราง เครื่องรางล้านนาหลากหลาย แยกตามฤทธิได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ ปิยะ เน้นด้านเมตตามหานิยม และ กายะ เน้นด้านคงกระพันและป้องกัน เครื่องรางเหล่านี้เป็นทั้งของโบราณ เป็นงานศิลปะอุดมด้วยความเชื่อ ความหลากหลายของเครื่องที่ปรากฏในพื้นที่ มีทั้งที่เป็นของเดิมในชุมชน และรับเอาขนบความเชื่อพร้อมกับเครื่องรางจากต่างวัฒนธรรมเข้ามา การศึกษาครั้งนี้ ได้จัดแบ่งเนื้อหาเครื่องรางออกเป็นชนิดต่างๆ เช่น ยันต์ (ตะกรุด) ผ้ายันต์ เบญจภาคีเครื่องรางยอคนิยมล้านนา (ได้แก่ ผ้ายันต์ม้าเสพนาง อิน ตะกรุดยันต์แห้ง กะลา แกะรูปราหู วัธนู) งา เขี้ยว เขา รวมทั้งเครื่องจากต่างวัฒนธรรม เป็กแห้งแสงแก้ว และคาถาศึกษาฤทธิแต่ละอย่างแต่ละประเภท การใช้งานเพื่อตอบสนองทั้งความเชื่อศรัทธา หรือในฐานะวัตถุเสริมกำลังใจนับเป็นสินค้ามีราคา และเมื่อเกิดการไหลบ่าเข้ามาของแรงงานต่างชาติรวมทั้งการค้าขายตามแนวตะเข็บชายแดน เครื่องรางได้เคลื่อนย้ายเข้ามาพร้อมแรงงานเหล่านี้ด้วย โดยเฉพาะแรงงานจากรัฐฉาน การรับเอาเครื่องรางต่างวัฒนธรรมเข้ามาจนกลายเป็นเครื่องรางล้านนาในที่สุด ในขณะที่เดียวกันเครื่องรางในถิ่นล้านนาก็เคลื่อนย้ายไปสู่ดินแดนอื่น ทั้งดินแดนชายขอบ และโพ้นทะเล เช่น มาเลเซีย สิงคโปร์ ไต้หวัน เป็นต้น เมื่อมีผู้ต้องการเครื่องรางมากขึ้น มีการสร้างเครื่องรางใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้

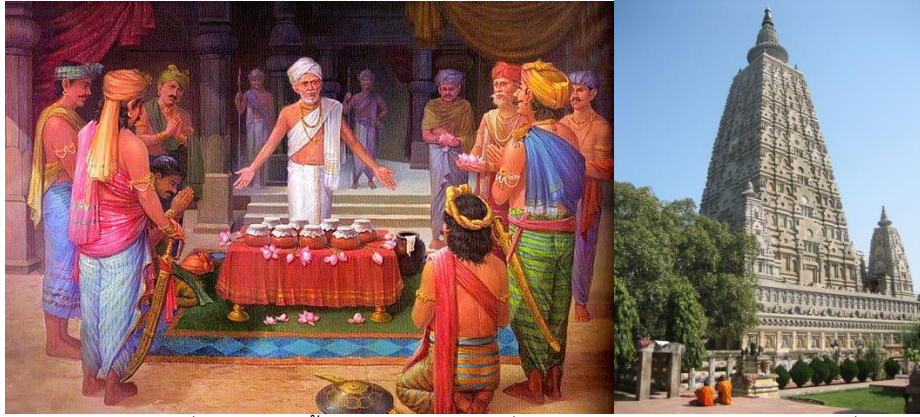
ครัทธา รวมทั้งทำเครื่องรางปลอม การศึกษาครั้งนี้ จึงเป็นเรื่ององค์ความรู้เพื่อสำแดงอัตลักษณ์ตัวตนคนพื้นถิ่นโดยเฉพาะ...”

ดังนั้นคติเรื่องเครื่องราง ความเชื่อที่เกี่ยวกับการพึ่งพิง เป็นคติที่อยู่คู่กับสังคมไทย และวิธีการได้มาซึ่งเครื่องรางมีความหลากหลายวิธีการด้วยกัน นับแต่การเกิด การตาย และ/หรือยังมีชีวิตอยู่ก็ล้วนด้วยคติกับความเชื่อที่เนื่องกัน ดังปรากฏเป็นผลการศึกษาที่ได้ยกมาเป็นกรณีเทียบเคียงให้ปรากฏนี้

4. มาตृบาท เครื่องรางจากคติของความตาย

นับเป็นประสบการณ์อีกแบบหนึ่งที่เป็นประสบการณ์ที่เนื่องจากความตายของผู้เขียน ที่เกิดมาอาจเห็นความตายบ่อย แต่ไม่ค่อยได้ลงรายละเอียดเกี่ยวกับความตายเสียทีเดียว และเพื่อประโยชน์ของการบันทึกชุดความเชื่อความคิดแบบนี้ในสังคมไทย จึงได้สัมภาษณ์สอบถามข้อมูลเหล่านี้ไว้เพื่อประโยชน์ของการศึกษาและส่งต่อการศึกษาให้ประโยชน์สำหรับการศึกษา ได้สอบถามจากหลาย ๆ แหล่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับคติความเชื่อที่ ดร.สุวัฒน์ รักขันโท (ชุมพร) ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการความตายของว่าที่จังหวัดชุมพร (บ้านน้ำผุด) ให้ข้อมูลว่าจะเก็บผ้าไว้ตรงคอของแม่ผู้เสียชีวิต จากนั้นก่อนเผาจะเอาผ้ามาตัดแบ่งกันเพื่อเป็นเครื่องระลึก และเป็นเครื่องรางสำหรับบุตร หรือกรณีของดร.กาญจนา ดำจตุติ (ตรัง) ใช้ด้ายไว้ที่ศพใช้ปากคาบ และนำมาเป็นเครื่องรางที่เนื่องด้วยความตาย และเชื่อว่าลูกหลานจะมีกินมีใช้ หรือ ดร.สุรียา รักษาเมือง (อุดรธานี) พระคมสันต์ ฐิตเมธโส (อุบลราชธานี) ต้องตา คริสเตนเซน (ภูเวียง ขอนแก่น) ให้ข้อมูลไว้คล้าย ๆ กันว่า ใช้ผ้าเช็ดหน้า หรือผ้าขาวไว้ที่หน้าศพ ก่อนจะเผาหรือฌาปนกิจศพบุตรจะใช้ปากคาบ กลืนหายใจ นำมาแบ่งให้เป็นเครื่องรางสำหรับลูก ๆ หรือคนที่เกี่ยวข้องคนนั้นถือ พระอโณทัย กตปุญโญ (เจ้าอาวาสวัดสบหนอง จ.น่าน) ให้ข้อมูลว่าจะมีการนำผ้าสีขาวไปปิดที่หน้าไว้ รอเปิดเผ้าจะเอาผ้านั้นโดยใช้ปากคาบ นำไปเขียนยันต์หรือเก็บไว้เป็นเครื่องราง ส่วนพระปลัดวีรศักดิ์ ธีรกุลโร (พะเยา) ให้ข้อมูลเสริมว่าจะให้ลูกคนโต หรือลูกที่ดูแลพ่อแม่ เป็นผู้เก็บรักษาไว้ ประหนึ่งเป็นตัวแทนของพ่อแม่ หรือกรณีเกจิที่เป็นครูอาจารย์ของผู้เขียนเอง หลวงพ่อหอม อมโร (พระราชพฤตมาจารย์ ห่อม อมโร, วัดคูหาสวรรค์ จ.สุโขทัย) ก็เคยมีการนำผ้าสบง จีวรของท่านมาตัดแบ่งสำหรับศิษย์ ประหนึ่งเป็นเครื่องระลึกถึงในคติ “อนุสติ” ซึ่งในคติทางพระพุทธศาสนา มีการระลึกถึงเพื่อพระพุทธเจ้า หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแบบอย่างของการทำความดี หรือเป็นคติสำหรับการประพฤติตามบุคคลเหล่านั้น ดังกรณีปรากฏในครั้งพุทธกาล หลังจากถวายพระเพลิงพระสรีระของพระพุทธเจ้าแล้ว ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุทั้งหมดใส่หีบทองแล้วนำไปเก็บไว้ที่เมืองกุสินารา เมื่อกษัตริย์แคว้นต่างๆทราบข่าวการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ก็ได้มาขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อนำไปยังแคว้นของตน ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุถูกแบ่งออกเป็น 8 ส่วน เท่าๆ กัน และนอกจากพระบรมสารีริกธาตุแล้วยังมีเครื่องบริวารของพระพุทธเจ้า ที่ถูกแบ่งไปไว้ยังเมืองต่างๆ เช่น (1) กษัตริย์ลิจฉวี ทรงสร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองเวสาลี (2) กษัตริย์ศากยะ ทรงสร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองกบิลพัสดุ์ (3) กษัตริย์กุติยะ ทรงสร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองอัลลกะปปะ (4) กษัตริย์โกติยะ ทรงสร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองรามคาม (5) มหาพราหมณ์ สร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองเวฐฐทีปะกะ (6) กษัตริย์มัลละแห่งเมืองปาวา ทรงสร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองปาวา (7) พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงสร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองราชคฤห์ (8) มัลลกษัตริย์แห่งกุสินารา ทรงสร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองกุสินารา (9) กษัตริย์เมืองโมริยะ ทรงสร้างสถูปบรรจุพระอังคาร ไว้ที่เมืองปิณฑลวัน เป็นต้น หรือร่วมสมัยมาหน่อยเราอาจได้ยินภาพข่าวเกี่ยวกับเกจิคณาจารย์ อาทิ “ประชาชนนับพัน แห่แย่งจีวร “หลวงพ่อแป๊ะ” ในวันสงกรานต์” หรือการร่วมแสวงหาของที่ระลึกในงานของเกจิคณาจารย์ เช่น หลวงตามหาบัว ญาณสมปนฺโน หลวงพ่อคุณ ปริสุทฺธ แห่งวัดบ้านไร่ เป็นต้น ภาพลักษณ์เหล่านี้สะท้อนความเชื่อกับความตายในมิติของเครื่องราง หรือความเชื่อศรัทธาต่อความตายที่มีลักษณะแตกต่างกันไป

ภาพที่ 3 การแบ่งสารีริกธาตุที่ปรากฏในครั้งพุทธกาล และคติเนื่องด้วยการนิพพาน หรือความตายที่ปรากฏในประวัติ
พระพุทธศาสนา (ภาพออนไลน์ 15 กันยายน 2562)

ย้อนกลับมาที่เชื่อของบทความคือ “มาตุบาท” ก็เกิดขึ้นภายใต้แนวคิดเครื่องระลึกด้วยเช่นกัน และการที่แต่ละพื้นบ้านมีประเพณีธรรมเนียมปฏิบัติที่แตกต่างกัน ส่วนพื้นถิ่นบ้านสวน สุขุขทัย ของผู้เขียนก็จะมีเอกลักษณ์ความเชื่อต่อความตายสู่เครื่องรางดั่งที่ยกมา เมื่อได้มาแล้วผู้เขียนก็นำไปให้บุคคลที่เคารพ “จารย์” อักขระ โดยเป็นหัวใจพุทธคุณ หรือคตินิยมตามแบบของยันต์ เพื่อให้รู้สึกว่าเป็นที่เคารพ และจัดทำมอบทวนซ้ำให้กับลูกหลานอีกครั้งหนึ่ง ประหนึ่งเป็นเครื่องระลึกว่าแม่เป็นผู้สร้าง เป็นผู้ให้ทางเดิน และเป็นการพาเดินไปสู่เป้าหมาย ประหนึ่งรอยบาทพระศาสดาที่สะท้อนว่าเป็นสัญลักษณ์ของการพึ่งตนเอง ตามคติ “**ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน**” และรอยเท้าเป็นสัญลักษณ์ของการย่างก้าว ไปข้างหน้าโดยมีเป้าหมายเป็นการเดินทางและหนทางที่จะก้าวไปข้างหน้าด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 4 มาตุบาท ภาพสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย และการคงอยู่ต่ออัตลักษณ์ของบุคคลที่ผูกพัน ซึ่งในภาพคือมารดาของผู้เขียนที่เสียชีวิต และนำขมิ้นทาเท้าพิมพ์ปั๊มไว้เป็นเครื่องระลึก ตามคติพื้นถิ่นจังหวัดสุโขทัย (ภาพย่นต์มาตุบาท : ผู้เขียน, 2 ธันวาคม 2561)

5. มาตุบาทเครื่องระลึกต่อความตาย

มาตุบาท ที่ปรากฏจากฐานความเชื่อที่เกี่ยวกับความตาย และในบทความนี้อาจเป็นเรื่องของผู้เขียนโดยตรง แต่สะท้อนค่านิยมในเชิงสังคมได้ว่ามีลักษณะความเชื่อและองค์ประกอบ วิธีการ ของความเชื่อแบบนี้ในสังคมไทย ซึ่งอาจเป็นวิธีการและเครื่องระลึกในแบบคติของชุมชนคนไทยในอีกแบบหนึ่ง เมื่อแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเข้ามาอิทธิพลจึงมีการผสมแนวคิดวิธี ธรรมเนียมปฏิบัติผสมปนกันไป เช่นพระพุทธศาสนาสอนให้ระลึกนึกถึงพระรัตนตรัย พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ให้เป็นเครื่องยึดถือ เป็นระลึกถึง แต่ในส่วนของการระลึกถึงคนที่หรือบุคคลที่นอกเหนือจากพระรัตนตรัยจะอย่างไร ดังนั้นคิดว่าด้วยเครื่องราง ของขลัง หรือการระลึกถึงน่าจะเกิดขึ้นด้วยคตินี้ ดังนั้นในการเขียนถึงเรื่องมาตุบาทอาจสะท้อนคิดในเชิงสังคมได้หลายประการ คือ

1.มาตุบาท เป็นเครื่องระลึกถึงระหว่างกัน หมายถึง เครื่องรางในแบบดังกล่าวจะเป็นเครื่องระลึกถึงบุคคลที่เป็นเจ้าของหรือที่มาของสิ่งนั้น เช่น พระมีจีวร มีฟัน มีวัดมุงกล หรือสิ่งใด ก็ตามที่ให้เป็นเครื่องระลึกทำให้เกิดความทรงจำร่วมกันในการดำเนินชีวิต แบบอย่าง หรือการกระทำ เพื่อให้เกิดการติดต่อ ทำตาม และส่งผลเป็นการสืบต่อ ดังที่พระพุทธเจ้าสอนให้ “ธรรมวินัย” เป็นศาสดา ในความหมายคือให้เกิดการสืบต่อใน

ส่วนของวัตรปฏิบัติ หรือเกจิณาจารย์สมัยก่อนจะให้สิ่งใช้ เครื่องรางแก้ศิษย์ ก็จะบอกให้ทำดี อย่านอกคำครู หรืออย่าผิดคำอุปฌาย์ อาจารย์ ดังนั้นการระลึกถึงในความหมายนี้จึงเท่ากับเป็นเครื่องกำกับมาตรฐานทางจริยธรรมให้เกิดผลในทางปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างที่เกิดจากการจดจำระหว่างกัน เป็นเครื่องระลึกถึงในส่วนของการใช้ชีวิตร่วมกัน วัตรปฏิบัติหรือแบบอย่างของการทำความดีได้

2. มาตรฐาน เป็นสัญลักษณ์ของการสร้าง แม้เป็นผู้สร้างรอยเท้าให้เกิดขึ้นกับลูก ๆ การพุ่มไฟให้ก้าวเดินย่อมเป็นหน้าที่ รวมทั้งสร้างความมั่นคงให้กับเท้า เพราะจุดยืน ที่ยืน รวมทั้งการก้าวอย่างจึงเกิดจากการประคับประคอง ขับเคลื่อนให้เกิดการก้าวไปข้างหน้าได้ จากแนวคิดในเรื่องของการพุ่มไฟ การส่งต่อ ดังที่พระพุทธองค์ประดิษฐานรอยพระบาท หากนำมาตีความร่วม จึงเป็นประหนึ่งแบบอย่าง ของการก้าวอย่าง ส่งต่อความดีงาม ความสำเร็จ และความพยายามจากคนสู่คน จากรุ่นสู่รุ่นให้เป็นแนวทางของการปฏิบัติ ที่จะเป็นประโยชน์สำหรับคนรุ่นต่อรุ่น คนต่อคน จากช่วงสู่ช่วงด้วยเช่นกัน

3. มาตรฐาน เป็นสัญลักษณ์ของความเข้มแข็ง ถ้าไม่เข้มแข็งจะไม่สามารถก้าวเดินต่อไปได้ และไม่สามารถส่งต่อไปให้กับคนอีกรุ่นได้ด้วยเช่นกัน ความเข้มแข็ง ต้องเกิดจากใจที่เข้มแข็ง เกิดจากความพยายามอย่างแรงกล้า และเกิดจากความพร้อมในทุก ๆ ด้าน จึงเกิดการสร้างรอยประทับ ความทรงจำให้เกิดขึ้นแก่คนรุ่นสู่รุ่นได้ ดังรอยพระบาทของพระบรมศาสดาที่ถูกบูชาสำหรับศาสนานิก เพราะอย่างก้าวที่เข้มแข็ง มุ่งมั่นเพื่อส่งต่อคำสอนให้กับศาสนิก รอยเท้าของบุคคลอันเป็นที่เคารพ ก็ย่อมได้รับการสืบสานส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นสำหรับลูกหลานด้วยเช่นกันให้ย่างก้าวอย่างมีเหตุผล สมดุลและเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและส่วนรวมด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 5 กระทงใส่เครื่องเซ่นก่อนฉาบงานศพ การวางตราสังข์ไม้ไผ่สาน บนไตรผ้าปิดปากโลก ทักตะนะว่าด้วยความเชื่อเกี่ยวกับความตาย (ภาพ งานศพแม่พลอย ด้วงลอย 2 ธันวาคม 2561)

ภาพที่ 6 การส่งวิญญาณ การกรวดน้ำเป็นคติอย่างหนึ่งเนื่องด้วยความตาย (ภาพงานศพแม่พลอย ด้วงลอย 2 ธันวาคม 2561)

4. มาตรฐาน สัญลักษณ์ของการส่งต่อ หมายถึง การที่คนสืบต่ออุดมคติ หรือความคิดหลักการจากรุ่นสู่รุ่น ส่งต่อแบบแผนประเพณีวิถีชีวิตจากคนช่วงหนึ่ง ดังนั้นมาตรฐานที่ย้ำไปของคนจากรุ่นสู่รุ่น จากช่วงสู่ช่วง จึงเป็นสัญลักษณ์ของการสืบต่อ ส่งต่อนับแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ทำให้เกิดการยอมรับในเชิงสังคมร่วมกันว่าจะก่อให้เกิดความพยายามและดำเนินตามจนกระทั่งปัจจุบัน

ดังนั้นในความหมายของมาตุบาทจึงมีฐานะของผู้สร้างแบบอย่าง อย่างความเจริญสืบต่อ พัฒนา กลายเป็นต้นแบบต้นอย่าง และส่งต่อไปสู่รุ่นสู่รุ่นให้เกิดความก้าวหน้ามั่นคง แข็งแกร่ง จนกระทั่งสามารถ ดำเนินและก้าวไปข้างหน้าต่อไปได้ด้วยตัวเอง นับเป็นแบบอย่างที่ควรค่าแก่การจดจำ นำไปเป็นแบบอย่างเป็น เครื่องระลึกตามคติที่จะพึงเกิดขึ้นร่วมกัน

5.สรุปส่งท้าย

มาตุบาท ในบทความนี้จึงเป็นเครื่องระลึก เป็นเครื่องรางอันสะท้อนแนวคิดความเชื่อที่ปรากฏใน สังคม นับคดีเครื่องรางหนึ่ง ในจำนวนหลากหลายมากมายของคติที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงช่วงแลสถานะการณ์ ที่เป็นทั้งเครื่องราง เป็นเครื่องเตือนสติ ให้เป็นผู้นำดำเนินอยู่ในเกณฑ์ทางสังคม เป็นแบบอย่างในเรื่องของ จริยธรรมความดีในแบบศาสนา เป็นเครื่องคุ้มครองตามความเชื่อ และเป็นเครื่องระลึกสะท้อนคิดให้เกิดความ เชื่อมโยงเชื่อมต่อสู่ช่วงสมัยของปัจจุบัน ดังนั้นการนำรอยเท้ามาเป็นเครื่องระลึก ตามคติของคนไทย อาจไม่ใช่ พระพุทธศาสนา แต่ในคติทางพระพุทธศาสนาว่าด้วยรอยบาทของพระพุทธเจ้า เป็นเครื่องระลึกนึกถึงคุณงาม ความดีและจริยวัตรของพระองค์ได้ ส่วนพระธรรมและพระสงฆ์การระลึกนึกถึงเกิดจากการยึดถือนำแนวปฏิบัติ ไปสู่การปฏิบัติด้วยเช่นกัน การระลึกถึง “อนุสติ” จึงมีนัยยะของการเชื่อมต่อ ส่งต่อ และทำตาม ทำต่อให้เป็น แบบอย่างจากคนสู่คน จากรุ่นสู่รุ่นจนกระทั่งกลายเป็นต้นแบบ ต้นอย่างดังปรากฏในคติความเชื่อของคนไทย “เครื่องราง-เครื่องระลึก” ต่อเกณฑ์และความดีตามแบบจริยธรรมในสังคมนั้น ๆ ด้วยเช่นกัน

เอกสารอ้างอิง

- จური จุลละเกศ. (2541). *มานุษยวิทยาเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ ฯ โรงพิมพ์อักษรไทย.
- ประสาธ อิศรปริดา. (2518). *ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชาวอีสาน*. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ทำนอง วงศพุทธ นงลักษณ์ สูงสุมาลย์ และสมศรี ชัยวงษ์ยา. (2559). ความเชื่อรวมเรื่องเครื่องรางของขลังใน เมืองชายแดนไทย-ลาว-กัมพูชา. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*. 12 (1) : 307-331.
- ธนู แก้วโอภาส. (2542). *ศาสนาโลก*. กรุงเทพฯ ฯ : สุขภาพใจ.
- วิลักษณ์ ศรีป่าซาง. (2558). “คง เข้ม ขำม ขลัง เครื่องรางลานนา”. *วารสารบริหารธุรกิจและศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เชียงใหม่*. 3 (1) มกราคม-มิถุนายน 2558 : 13-27.
- สุภาวี่ ศิรินคราภรณ์ และคณะ. (2557). ฝึ พรหมณ์ พุทธ : วัฒนธรรมประดับได้. *รายงานวิจัย*. คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อมรา พงศาพิชญ์ (2533). *วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ ฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สัมภาษณ์

- ผศ.พระคมสันต์ ฐิตเมธโส (อุบลราชธานี) ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระอโณทัย กตปุญญ์ (น่าน) เจ้าอาวาสวัดบ้านสบหนอง อ.ท่าวังผา จ.น่าน
- ดร.กาญจนา คำจตุ (ตรัง) ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ดร.สุวัฒน์ รักขันโท (ชุมพร) คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ดร.สุริยา รักษาเมือง (อุดรธานี) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- คุณต้องตา คริสเตนเซน อ่าเกอญูเวียง จังหวัดขอนแก่น 19 กันยายน 2562
- พระปลัดวีรศักดิ์ ธีรังกูโร (พะเยา) รก.เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะสังคมศาสตร์